

Cases de Sant Dalmai i de la parròquia de Salitja

Dades històriques

RICARD TEIXIDOR PALAU
Historiador

Quaderns de la Selva, 20

•

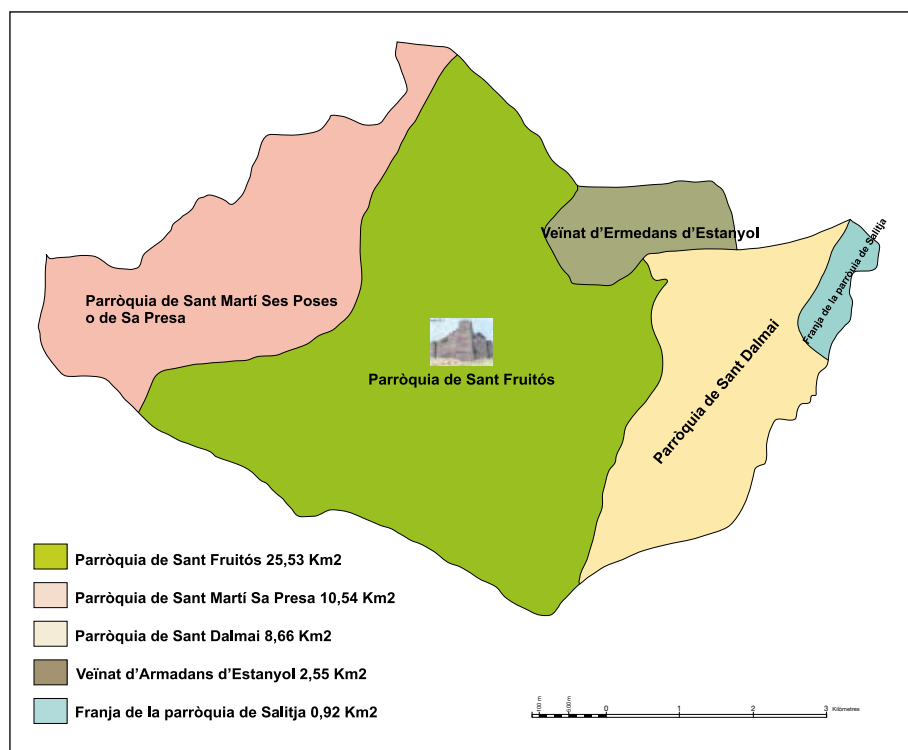
Any 2008

p. 21 a 42

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Brunyola, una baronia amb límits poc clars

Mapa de la baronia de Brunyola.

En una petita àrea que no arriba a dos quilòmetres quadrats i que està situada a la falda sud-est del volcà de la Crosa de Sant Dalmai, hi ha set cases antigues i una ermita: can Boades, can Devesa, el molí de les Fonts, can Rata, can Tries, la casa petita d'en Tries i can Tiranius. L'ermita és Nostra Senyora, o Santa Maria de les Fonts.

Si pregunteu a llurs habitants de quin poble són, una resposta podria ser aquesta: «Som de Sant Dalmai però, per a bateigs i enterraments, som de Salitja». Això vol dir que, per raons històriques que vénen de molt lluny, tot i haver estat sempre parroquians de Salitja, han depès administrativament de Sant Dalmai. Aquesta situació tan singular va originar, a la segona meitat del segle XVIII, quan encara existien les jurisdiccions senyorials, molts maldecaps als qui vivien en aquests masos. Anem, doncs, a explicar-ne l'origen tot reculant al segle XIII.

El 10 de juny del 1279, els consorts Ramon de Cabrera i Alamanda venen el castell de Brunyola, per perpetu i franc alou, a Berenguer de Gornau, ciutadà de Girona: «*Totum castrum nostrum de Bruneola quod est situm in parrochia Sancti*

Fructuosi de Bruneola et totum honorem nostrum quum habemus in eadem parrochia et in parrochiis Sancti Martini de Presa et Sancti Dalmatii et Sancte Marie de Salitja et Sancti Andree de Stagnolo.» Aquest document de compra-venda no precisa si el terme del castell abasta o no la totalitat de les quatre parròquies.¹ L'any 1292 la Pia Almoina del Pa de la Seu de Girona és el nou senyor jurisdiccional. A partir d'aquesta data, no hem trobat documents que diguin exactament els límits de la baronia o del territori del castell termenat. Només en alguns es diu que l'Almoina exerceix la jurisdicció en les pobles o parròquies de Brunyola, Sant Martí Sapresa, Sant Dalmai i «altres llocs», sense precisar quins són.

El veïnat d'Ermedans d'Estanyol i una franja de Salitja també pertanyien a Brunyola

Aquest llocs cal anar-los a cercar als capbreus. Ja en el segle XIV queda clar quins són i que estan ocupats per masos. On estan situats? Doncs, uns a la parròquia d'Estanyol, al veïnat antigament anomenat Ermedans, i els altres en una petita franja de la parròquia de Salitja fronterera amb la de Sant Dalmai. L'Almoina és, a més de senyor jurisdiccional del castell de Brunyola, senyor directe o emfitèutic de la majoria dels masos. Aquests dos fets ens permeten de saber tots els noms d'aquests altres masos d'Estanyol i Salitja. Ara anem a l'any 1336. El paborde Pere Casadevall ordena fer capbreu a tots els masos propis de l'Almoina. En cada una d'elles hi figura, en primer lloc, el nom del confessant i després el de la parròquia a què pertany el mas i del qual aquest és propietari útil. És comú a totes elles l'expressió *termini castri de Bruneola* (del terme del castell de Brunyola). Al veïnat d'Ermedans d'Estanyol hi ha aquests 10 masos o bordes: borda Ferrer, borda Nadal, mas Martí, mas Esteve, mas Aulines, mas Niell, mas Pagès o borda Pagesa, mas Pèlach, mas Rofrens i mas Dalmau. Al segle XVI només en queden els masos Aulines, Pèlach i Niell; els casals dels altres han desaparegut i llurs terres han estat agregades a aquests tres supervivents. A la franja de la parròquia de Salitja hi ha aquests 6 masos: mas Boades, mas Rovira, mas Noguer, mas Trilla o Tries, mas Quintana o Quintanella i mas Hospital. Aquest últim és l'únic que no ha arribat fins als nostres dies, ja que ha desaparegut al segle XVI. Molt a prop n'apareix un de nou en aquests centúria, mas Oliveres de les Fonts o molí de les Fonts. La casa petita d'en Croses surt esmentada en el segle XVII i més endavant és coneguda per can Devesa. Mas Noguer, mas Quintana i mas Rovira, canviaran de nom per la casa petita d'en Tries, mas Tiranius i mas Rata, respectivament. De fet, aquests masos esmentats en el capbreu de 1336 ja existien molt abans. L'any 1227 estan documentats en un llevador de censos a favor de Pelegrina Balanyà i el seu fill Bernat, senyor del castell de Brunyola. No surten els noms del declarants.

1. Enric CLAUDI GIRBAL. *El Castillo de Brunyola*. Girona: 1885. Interpreta que la baronia de Brunyola és formada per les quatre parròquies íntegres.

L'antic camí ral de Girona a Santa Coloma de Farners feia de límit de jurisdiccions

A través del capbreu abans esmentat i d'altres dels segles xvi, xvii i xviii hom s'adona que l'antic camí ral que anava de Girona a Santa Coloma, no tan sols feia d'afrontació de possessions de terra dels esmentats masos, sinó també de límit de les jurisdiccions del terme del castell de Brunyola i del terme de Salitja. L'any 1632, Brunyola era un «lloch de Baró» i Salitja era «un lloch del senyor Rey o Realengo i era de la vegueria estreta de Girona».² Dit d'una altra manera, Brunyola era de jurisdicció senyorial i Salitja era de jurisdicció reial. Aquesta situació romandrà així fins a l'abolició de les jurisdiccions senyorials l'any 1811. En el mapa es veu per on passava aquest camí del qual es conserva un bon tram encara transitable. Entrava a la parròquia de Salitja, provinent d'Aiguaviva, just al costat de can Croses. Seguia planer vers migdia, paral·lel a la actual carretera GI 540 (antigament anomenada *carretera de 3er orden de Riudellots de la Selva a Sant Martín de Llémama*);³ després tombava i baixava en direcció cap a ponent i passava a ser camí fondo. Passada l'esmentada carretera (encara es veu com passa per sota d'un pont) de nou canviava de direcció i continuava vers migdia. Seguia pel costat mateix de la Mare de Déu de les Fonts i, tot recte, pujava cap a un collet per on ara passa la carretera que va de Sant Dalmai a Salitja. Després, també sempre tot recte, baixava cap a l'Onyar, que travessava per un gual a l'altura de la casa nova d'en Valls i sota de can Patllari. I des d'aquí es dirigia cap a Santa Coloma. El tram que va de l'ermita fins al collet s'ha conservat molt bé fins a l'actualitat perquè és un camí veïnal i fa poc que ha estat asfaltat. Així, doncs, anant cap a Santa Coloma totes les cases que quedaven a la dreta eren de jurisdicció d'un baró i les que quedaven a l'esquerra eren de jurisdicció reial. El diferent tipus de jurisdicció marcava diferències (com més endavant veurem) entre els súbdits d'un i altre costat del camí ral. Vegem-ne un exemple clar amb dues cases. El molí de les Fons i can Johé estan gairebé de costat, a pocs metres l'un de l'altre, però pel camí. Per això, el primer era del terme de Brunyola i el segona era del terme de Salitja.

Les dades més antigues d'aquestes cases

Mas Boades

Aquest mas surt esmentat per primer cop l'any 1227 en un llevador de censor a favor de Pelegrina Balanyà i el seu fill Bernat. El primer habitant conegut és Bernat Boades, el qual el mes de juny de l'any 1336 fa capbreu a Pere Casadevall,

2. Lluís de PEGUERA. *Práctica, forma y stil de celebrar corts generals en Catalunya*. Barcelona: 1632. Reedició. Barcelona: Editorial Base, 1973.

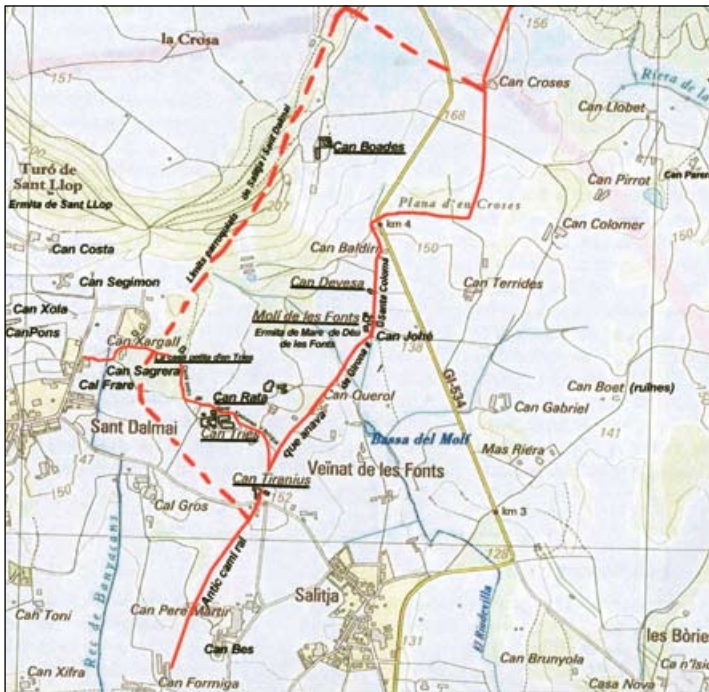
3. En una mapa de la Dirección General del Instituto Cartográfico de l'any 1928, aquest tram estava en construcció. Segons el testimoni de Joan Rigau, propietari i habitant de can Capella d'Estanyol, la carretera es va inaugurar l'any 1929, quan ell era un nen de 8 anys.

paborde de l'Almoïna i, en nom d'aquesta, senyor jurisdiccional del Brunyola. És propi de l'Almoïna, però posseeix terres per a altres senyors: monestir de Sant Salvador de Breda, Pabordia del mes de Novembre de la Seu de Girona, Ramon Grau (ciutadà de Girona) i monestir de Sant Pere Galligants. Cal fer notar la importància d'aquest mas, ja al segle XIV. L'any 1392, Ramon Catlar, governador de la ciutat de Girona, pretén que els homes de Brunyola es refugiïn a Girona en cas de guerres i que també contribueixin en la reparació de les muralles. Però el comú o universitat de Brunyola elegeix Martí Boades com a síndic perquè defensi, davant la reina Maria i la Reial Audiència, que el castell és termenat i que els seus habitants no han d'anar a Girona.

Mas Rata

Antigament era anomenat *mas Rovira* o *Rohira* (també escrit *Ruyira*) El primer habitant conegut surt esmentat per primera vegada el mes de juny de l'any 1336. És Ramon Rovira, propietari útil que fa capbreuació a l'Almoina d'una peça de terra. El mas és propi de la Pabordia de Novembre de la Seu de Girona. Cal assenyalar l'any 1555 com una data important. Antoni Prats, àlies Rovira, és síndic principal de la Universitat de Brunyola i, a instància seva, té lloc la restitució del mer imperi o de la justícia criminal a la Corona.

Mapa on se situen les sets cases de Salitja.

La casa petita d'en Tries

Abans era mas Noguer. Igual que mas Boades, surt esmentat en el llevador de censos de l'any 1227. L'any 1286 Ramon Rovira d'Osor (del bisbat de Vic) reconeix tenir-lo en feu per Guillem Gaufred, senyor del castell de Brunyola. El primer habitant conegut és Pelegrí Noguer. L'any 1341 declara ser home propi i sòlid de Pere d'Osor, que té el mas en feu per a l'Almoina. L'any 1369 Joan Romagueres d'Osor ven el domini directe del mas a l'Almoina pel preu de 66 lliures i 13 sous. Dos anys més tard, Francesc Noguer fa capbrevació al nou senyor directe. El segle XVIII passa a anomenar-se *casa petita d'en Tries* perquè és una masoveria del mas Tries.

Mas Tries

Antigament era mas Trilla i, a partir del segle XVI, passa a anomenar-se *mas Tries*, nom que s'ha mantingut fins a l'actualitat. També figura en el llevador de censos de 1227. El nom dels primers habitants documentats són Guillem Trilla i la seva muller Brunesinde, els quals el mes de febrer de 1336 estableixen perpètuament un camp situat en el lloc d'*Estepers* a Ramon Capella, sastre de Sant Dalmai. El mas és propi de l'Hospital Nou de Santa Caterina de Girona. El mes de Juny del mateix any declaren tenir per a l'Almoina un camp de terra anomenat *ça Font*.

Can Boades.

Mas Tiranius

Abans era mas Quintana En l'esmentat llevantador de censos del segle XIII es conegut com mas Quintanella. En el capbreu de l'any 1336 Guillem Quintana confessa ser home propi i sòlid de l'Almoina i declara tenir per a aquesta totes les terres del mas, menys 3 «saions» que té per a Ramon Grau, ciutadà de Girona.

El molí de les Fonts

L'any 1551 Jaume Oliveres obté llicència del paborde de l'Almoina per a construir un pont de pedra i calç sobre el rec que condueix l'aigua que raja de la font situada al costat de Nostra Senyora de les Fonts a la bassa del seu molí i per sobre del qual ha de passar la carretera que va de Girona a Santa Coloma. L'amplada ha de ser suficient perquè hi pugui passar una carreta. Amb tota probabilitat aquest Jaume habita a la casa del mas Oliveres de les Fonts i és la mateixa coneguda, al segle XVIII, com la casa del molí de les Fonts, nom que encara es conserva.

Mas Devesa

L'any 1664, Elionor Croses, vídua d'Antoni Croses, sastre de Salitja, ven una casa amb hort a Joan Clanyac, paleta de Celrà. Aquesta casa s'anomenarà *casa petita d'en Croses*. El segle XVIII, els Devesa (també escrit *Davesa*) hi entren de masovers i la casa agafarà aquest nom.

Can Boades als anys 50 del segle xx.

Nostra Senyora de les Fonts o Santa Maria de les Fonts

Encara que no sigui una casa de pagès, com que és una edificació que se situa en aquesta franja, tot seguit se n'exposen algunes dades. Se situa al peu del camí ral, allà on fa un revolt i al costat de la font que sempre raja, que li ha donat el nom. La capella és un temple compost per una sola nau coberta per una volta de creueria que es troba culminada per un absis semicircular. La construcció actual sembla correspondre al segle XVII,⁴ però ja devia existir-ne una d'anterior donat que és citada en una visita pastoral de 1554 on consta com a *noviter fabricata*. Amb tot, el 1533, Sàlvia Bosch havia llegat un sou a «l'oratori» de Santa Maria de les Fonts.⁵

L'hostal de les Fonts

Estava situat en un lloc proper a l'ermita i al costat del camí ral. L'any 1667, Pere Boades, senyor útil de mas Boades, declara tenir-lo per a l'Almoina juntament amb dues vessanes de terra. No hi ha notícies posteriors.

Un mas desaparegut el segle XVI, el mas Hospital

No va ser mai propi de l'Almoina sinó de l'Hospital Nou de Santa Caterina de Girona, d'aquí li ve el nom. És esmentat en afrontacions dels anteriors masos del capbreu de l'any 1336 i el nom del primer habitant no surt escrit fins a l'any 1364. Es tracta de Berenguer Hospital, que fa cens a l'Almoina per raó de la castlania del castell de Brunyola, del qual és súbdit. El segle XVI el casal ha desaparegut i les terres són agregades a mas Oliveres (de les Fonts?).⁶

El conflicte de l'any 1779

El 6 d'agost de 1776 el «Real Hospicio de la ciudad de Gerona» passa a ser el nou senyor jurisdiccional de Brunyola. A més de la jurisdicció, també li són transferides les rendes derivades del delme i del domini directe en l'àmbit de tota la baronia. Ja des del principi la Junta de Direcció de l'Hospici s'adona de que els límits de la jurisdicció i dels delmars⁷ no són clars i això és causa que alguns masos paguin indegudament el delme a les parròquies veïnes de Sant Amanç i Estanyol, que ho haurien de fer al nou delmador universal. Aquest mana alçar

4. Lluís SOLÉ I PERICH; David ORTEGA I COBOS. «La capella de Nostra Senyora de les Fonts». Dins: Sílvia ARBAT. *Carícia de volcà*. [Girona]: Ajuntament de Vilobí : Ajuntament de Bescanó, 1991.

5. Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ. *Ermites i santuaris de la diòcesi de Girona*. Girona: Diputació de Girona, 2000.

6. Cal suposar que és mas Oliveres de les Fonts, atesa la proximitat, i no pas el mas Oliveres d'Amont (actual mas Bes), de la mateixa parròquia però força allunyat.

7. El delmar era el territori subjecte a pagar el delme. El delmador era qui percebia el delme.

Can Rata.

uns plànols⁸ d'aquestes zones situant-hi les cases i incloent-hi unes exhaustives referències documentals que acrediten la seva pertinença al delmar de Bunyola.

Però és a la franja de la parròquia de Salitja on té lloc un conflicte entre jurisdiccions a causa de la manca de precisió en els límits. Abans d'exposar els fets cal analitzar la situació d'una i altra jurisdicció (la reial i la baronal). La jurisdicció reial és més imparcial que la justícia administrada per un baró, el qual nomena jutges i batlles segons els seus interessos i té els seus súbdits, per dir-ho d'alguna manera, molt més controlats, especialment quan aquest privat posseeix el domini directe de la majoria dels masos. Això vol dir que la situació dels habitants d'un lloc reial és millor que la dels d'un lloc de baró. No és d'estranyar, doncs, que les persones que viuen en aquestes cases vulguin passar (i ho consideren just) a ser súbdits del rei, ja que pertanyen a la mateixa parròquia que els de les altres cases que ho han estat des de sempre. A més, aquest també és el desig del comú o universitat de Salitja. L'Hospici no ho accepta ja que considera que és una usurpació d'una part –encara que sigui petita– de la seva jurisdicció.

I ara passem a exposar els fets. Atès que aquests masos posseeixen terres en ambdues jurisdiccions, les dues universitats (Sant Dalmai i Salitja) havien convingut que els habitants d'aquestes cases paguessin el cadastre reial a Sant Dalmai

8. Dos d'aquests plànols, amb molt bon estat de conservació, es troben a l'AHG amb la signatura 1515.

Can Tiranius.

i el cadastre personal a Salitja.⁹ Però davant de la protesta de la Junta d'Hospici, l'Intendent General del Principat disposa i mana, a 31 de març de 1778, que aquest també s'ha de pagar a Sant Dalmai. Aquesta situació queda resolta, però encara persisteix un conflicte sorgit l'any 1777 quan l'Ajuntament de Salitja havia proposat, per a regidors del mateix lloc, Antoni Rovira, cirurgià habitant a la casa del mas Quintana; Jaume Oliveres, masover de mas Oliveres de les Fonts, i Pau Joher i Oliveres, habitant de la mateixa casa. De tots tres, surt elegit el primer. Aleshores, Salvador Barrera, apoderat de Direcció de la Junta d'Hospici, presenta recurs davant la Reial Audiència, argumentant que cap súbdit de la baronia de Brunyola no pot ocupar un càrrec en un lloc de jurisdicció reial. No sabem, per manca de documentació, com acaba tot plegat i si el regidor proposat arriba a ocupar el càrrec municipal. Però aquest assumpte no acaba aquí. Els últims mesos de l'any 1778, l'Ajuntament de Salitja torna a fer noves propostes a habitants d'aquestes cases per ocupar càrrecs municipals. Ara proposa com a síndics Josep Tries, pagès propietari i que ja és regidor de Sant Dalmai, i Llorenç Boades, igualment pagès propietari i que sis anys abans també ho havia estat del mateix poble. Com a

9. El cadastre va ser un impost global i directe establert al Principat de Catalunya el 1716 segons un projecte de José Patiño després del Decret de Nova Planta. El cadastre personal gravava les activitats econòmiques i el cadastre reial gravava els béns immobles (terres, cases) i llurs elements hipotecaris (censos).

Ermita de la Mare de Déu de les Fonts.

regidors proposa Joan Pere Tauler, menestral, i Joan Cardoneda, pagès masover de la casa petita d'en Tries. Surten elegits Llorenç Boades i Joan Pere Tauler. En tenir-ne notícia, la Junta de Direcció de l'Hospici presenta un nou recurs el 30 de març de 1779. S'hi inclou tota mena de registres de documents notariais de cada una de les set cases que acrediten abastament la seva pertinença al terme de Sant Dalmai. Han estat presentats pels seus propis propietaris al notari públic de Girona, Antoni Boer i Pellicer, que ho certifica, ho testimonia i en dóna fe. Són capbreuacions, establiments, escriptures de compra-venda, capítols matrimonials, donacions de la legítima i altres en els quals apareix la comuna expressió «terme del castell de Brunyola».

D'altra banda, Josep Tries, batlle de Brunyola, el present any de 1779, i amb el testimoni de cinc regidors i un síndic, certifica que quinze homes d'aquestes cases han ocupat càrrecs municipals al poble de Sant Dalmai des de l'any 1706 fins aquell moment.¹⁰

Una l'altra de les proves adjuntades és un certificat de pagament de dos-cents noranta rals pagats a Sant Dalmai en concepte de cadastre personal per part dels habitants de les cases.

Tot el conjunt d'aquests documents, que ocupa una cinquantena de folis, constitueix un expedient molt ben conservat a l'AHG de Girona (fons Hospici, signatura 2849), però que no conté la providència de la Reial Audiència al

10. Vegeu l'apèndix documental n. 2.

El de l'esquerra és l'antic camí ral que feia de límit de les dues jurisdiccions.

recurs presentat. Tanmateix ha estat possible localitzar-la per atzar en un volum del mateix fons (cf. la signatura 362), que no té res a veure amb el tema que ens ocupa. És un aplec de còpies, transcrits al català, de capbreuacions de masos de Sant Dalmai del segle XVI. La providència també és una còpia que s'hi ha afegit i està redactada amb lletra diferent i en una data posterior. Diu així:

«Respeto de las casas de Lorenzo Boada, Lorenzo Trias, Joseph Barril [propietari de mas Rovira], Antonio Rovira [propietari de mas Quintana], la del Molino de las Fonts y dos de pequeñas, que la una es de dicho Trias y la otra de Crosas de Salitja, son y deven tenerse por el término y jurisdicción de San Dalmay y baronía de Bruñola, que es uno de los lugares de la Real Junta de Hospicio de esa ciudad. Ha resuelto S. Ex.ª y Real Acuerdo prevenga a V. M^d. mande de su orden al Ayuntamiento del lugar de Salitja que haga luego nueva propuesta por lo respectivo a los empleos de regidor y síndico procurador a que fueron nombrados Juan Pedro Tauler y Lorenzo Boada, y que en lo sucesivo se abstenga de proponer por los expressados y demás empleos municipales a los vezinos y habitantes en las enunciadas siete casas, cuya propuesta inmediatamente después pasará V. M^d. a mis manos para el correspondiente nombramiento de otros oficios. Dios guarde a V. M^d. Barcelona y 14 de agosto de 1779. = El Barón de Serrahí = Sr. Don Francisco Xavier de Chaves, Alcalde Mayor de Gerona.»

Així, doncs, a partir d'aquesta data, l'Ajuntament de Salitja es veu en l'obligació de renunciar a fer nomenaments per a càrrecs municipals als habitants d'aquestes

cases. Amb tot, entre el març i l'agost del mateix any encara hi ha incidents, aquesta vegada entre els batlles d'ambdues jurisdiccions, els quals també estan anotats en el mateix expedient. El 21 de maig d'aquest any, Josep Tries, batlle de Brunyola, rep l'ordre del seu superior de fer adobar camins. Jaume Oliveres, menestral habitant al molí de les Fonts, no ho vol complir perquè el batlle de Salitja, Josep Companyó i Boet, li ha manat que no ho faci, ja que només ha de servir a Salitja. Tampoc no vol pagar la multa d'1 lliura que li és imposada. En tenir-ne coneixença, el governador de Girona li notifica que, segons allò disposat pel Cavaller Intendent General, ha de pagar el cadastre personal al poble de Sant Dalmai i, a més, hi ha contribuir amb tots els càrrecs veïnals, entre els quals s'inclou adobar camins reials. I com que no ha obeït, li és imposada una multa de 10 reals.¹¹

La Direcció de Junta de Hospici demana termenar la baronia

Com que el conflicte d'aquestes set cases ha tingut lloc com a conseqüència de la manca de límits clars, la Junta de Direcció d'Hospici creu necessari i urgent termenar la baronia de Brunyola. Els límits han de ser de dues classes: els del terme jurisdiccional i els de cada una de les parròquies. De nou és Salvador Barrera, procurador de la Junta de Direcció de l'Hospici, qui ho sol·licita a l'Intendent General del Principat de Catalunya. Demana que designi una comissió o una persona experta en el tema a fi que, amb presència dels batlles de les jurisdiccions veïnes i dels delmadors de les parròquies també veïnes, es marquin els límits amb *«mojones altos i de modo que por sí solos o por acaso de los tiempos no puedan caerse fácilmente»*. Aquesta senyalització de límits, de moment, no es fa –i segurament mai no es durà a terme–, ja que una nota posterior afegida a l'expedient diu: *«Se ha de averiguar si se ha hecho dicho mojonamineto.»* I just a continuació s'anota: *«No se ha hecho.»*¹²

Fins a l'any 1905 les set cases no es deslligaran de Brunyola

La Constitució de 1812 posa fi a l'Antic Règim i, entre altres mesures, suprimeix les jurisdiccions senyorials i estableix una nova divisió administrativa basada en províncies i municipis. Però el retorn de Ferran VII a Espanya, amb la imposició de l'absolutisme, implica la fi de la renovació i la fi dels ajuntaments constitucionals. Caldrà esperar fins a l'any 1845, en què és sancionada una nova constitució que preveu l'aparició dels nous ajuntaments. En el butlletí provincial del 14 d'abril de 1847 es publica la resolució final dels expedients instruïts a la província de Girona. Tota la que havia estat baronia de Brunyola passa a ser municipi, amb l'exclusió de les cases de la parròquia d'Estanyol (excepte can Pèlach). El nou districte

11. Vegeu l'apèndix documental n. 3.

12. Vegeu apèndix documental n. 4.

municipal de Brunyola queda format pels pobles i parròquies de Brunyola, Sant Martí Sapresa i Sant Dalmai. Salitja no arriba mai a formar-se com a ajuntament propi i és agregat a Vilobí. Malgrat que haurien preferit dependre de Vilobí (molt més ben comunicat i fàcil d'anar), les set cases, com que són de Sant Dalmai, formaran part de Brunyola. Si en aquesta època preguntem als habitants d'aquestes cases de quin poble són, la resposta seria aquesta: «per a coses d'ajuntament, som de Brunyola, però per a coses de l'Església, som de Salitja». Aquesta situació dura fins a l'any 1905, quan Sant Dalmai se segrega de Brunyola (no sense dificultats) i passa a formar part del terme municipal de Vilobí.

Aquesta història pot aclarir per què unes cases han estat i són de Sant Dalmai però també de Salitja. Passejant per aquesta contrada, s'observa un paisatge molt bonic que ben poc ha canviat d'ençà els fets de l'any 1779 (Salitja s'ha mantingut eminentment rural) i encara hi podreu descobrir les mateixes que tan d'enrenou varen causar a l'Hospici de Girona. I, per acabar, un comentari il·lustratiu: deu fer cosa d'uns vuit anys, en preguntar a Joan Gironès (1913-2002), aleshores habitant de can Rata, a quin poble pertanyen aquestes cases, responia amb un cert aire de sornegueria: «Els d'aquestes cases som molt especials, perquè som del poble de Sant Dalmai, de l'església de Salitja i del municipi de Vilobí.»

Apèndix documental

Document n. 1. AHG. Fons Hospici, signatura 2849

Recurs presentat per Salvador Barrera, apoderat de la Junta de Direcció de l'Hospici davant de la Real Audiència, perquè l'Ajuntament de Salitja ha nomenat persones per a càrrecs públics que pertanyen a la jurisdicció del castell de Brunyola.

«Salvador Barrera, apoderado de los Individuos que componen la Junta de Dirección del Real Hospicio erigido en la ciudad de Gerona, según consta ya de mis poderes por su escritura que tengo presentada en el expediente de que seguidamente paso a tratar, con la debida atención,

Expongo:

Que luego de haver sabido dicha Junta la propuesta echa en los últimos meses del año antecedente por el Común y Universidad del lugar de Salitja de aquel Partido de los sujetos que debían servir en él para el año corriente los empleos municipales, dispuso que en su nombre y por su interés y el de los vecinos de los lugares de su Jurisdicción, reclamase como reclamé dicha propuesta en quanto incluía para el empleo de síndico la persona de Joseph Trias, labrador, que estaba sirviendo de Regidor del de San Dalmay y la de Lorenzo Buadas que seis años atrás lo había sido del mismo Pueblo, y para regidores las personas de Juan Pedro Tauler, menestral, y de Juan Cardoneda, labrador parcero, por ser todos ellos y los habitantes de otras casas que expresé, aunque feligreses de la parroquia de Salitja, vecinos de San Dalmay, y citas en su término las casas de su habitación sin dexar duda justa en ello las varias razones que apunté de haver siempre ellos considerados sujetos a la Jurisdicción de dicho Lugar de San Dalmay que es otro de los que componen la baronía de Bruñola, y concurrido en él para los empleos municipales de Bayles y Regidores; constituido en el mismo por el pago del Real Tributo de sus casas y tierras de igual citación por el del Fogage y en los sorteos de 1771 y 1773 y por haverse últimamente declarado por el Cavallero Intendente del Principado en treinta y uno de Marzo de dicho que año antecedente que en él y no en el de Salitja pagasen también el tributo Personal. Y no obstante que, por los referidos y otros justos motivos, supliqué a V. E. en nombre de la misma Junta por su interés y por el de los vecinos de los lugares de su Jurisdicción, se sirviese disponer y nombrar que el Ayuntamiento de dicho lugar de Salitja hiciese nueva propuesta de sujetos para los empleos municipales sin incluir en ella ni en las que hiciese para los años sucesivos a ninguno de dichos habitantes de dichas casas reconocidas por del término del lugar de San Dalmay de la Jurisdicción de la Baronía de Bruñola, no obstante han salido elegidos y nombrados por Regidor del lugar de Salitja, Juan Pedro Tauler, labrador parcero de la casa pequeña den Trias, y por Síndico del mismo común, Lorenzo Buadas, labrador propietario del manso Buadas, los que habiendo sido avisados para la aceptación de dichos sus empleos a la que se les quería precisar con penas por el Alcalde Mayor de la ciudad de Gerona, se vieron en la precisión de representarle en el día onze del corriente mes de Marzo los justos motivos y el testimonio que acompaño de n.º 1 para pensar que no havia sido intención de la intervención

de V. Exª. el que sirviesen los empleos municipales en el lugar de Salitja para el que se hallaban nombrados, quedando como quedaba ya reclamada su propuesta y no habiéndose aún dado providencia, a lo menos que se sepa, sobre dicha reclamación.

En el mismo concepto ha entrado en esta Junta de Dirección del Real Hospicio, por los justos y sólidos motivos expuestos en su antecedente recurso, aún pendiente, en cuya mayor justificación presento de n° 2, certificación y testimonio, que acredita que las siete casas expresadas y los sujetos que las han habitado, aunque haya sido de la feligresía de la parroquia del lugar de Salitja, se han considerado de siglos remotos y siempre por el término del lugar de San Dalmay, otro de los que componen de la Baronía de Bruñola; de n° 3 otra igual certificación o testimonio que asegura que los que han habitado las mismas casas, así sus propios dueños como los parceros o inquilinos de ellas, han servido en distintos y diferentes años los empleos de Regidores del dicho lugar de San Dalmay; y de n° 4 otra certificación de que la providencia dada por el Cavallero Intendente en dicho día treinta y uno de Marzo del año próximo pasado, ya presentada en mi antecedente recurso, ha tenido y debe tener como así se dispuso su cumplido efecto en el corriente por el que se han cargado en el dicho lugar de San Dalmay y aumentado en el ramo del Personal ducentos [dos cientos] noventa reales por los d[e] Lorenzo Buada y Joseph Buada, de Joseph Trias y de su hijo, de Joseph y Juan Cardoneda, de Antonio Rovira, de Juan Pedro Tauler, de Jayme Oliveras y de Salvador Vilar, que son todos los que en día habitan dichas casas en cuestión con inclusión de los mismos Lorenzo Buada y Juan Pedro Tauler, que son los nombres para servir los empleos municipales del lugar de Salitja, no obstante de haver sido a tiempo reclamada su propuesta.

Y en consecuencia de todo lo referido

Suplico:

Rendidamente a V. E. mandar unir este recurso y los recados justificados que acompaño a mi antecedente y, en vista y por lo resultante de uno y otro, aclarar i acordar que no ha sido de su intención que los expresados Lorenzo Buada y Juan Pedro Tauler sirvan los empleos municipales a que han sido nombrados respectivamente de Regidor y Síndico del Ayuntamiento del lugar de Salitja, y en su consecuencia mandar al Ayuntamiento de este lugar haga nueva propuesta y en que en ella y la que hiciese para los años sucesivos no incluya a los dos y al otro de ellos ni a ninguno de los que habiten en dichas casas del término del lugar de San Dalmay y Jurisdicción del castillo de Bruñola donde han servido y deben servir iguales empleos, según y como concluí en mi antecedente recurso, y que, sino obstante quanto en uno y otro llevo expuesto y manifestado inclinarse V. E. aún no queda bastante justificado el asunto, se sirva disponer que se haga mayor justificación que tal vez hallase elementos con citación del mismo Ayuntamiento del lugar de Salitja y en términos de justicia en los que, o en otros qualesquiera, que tenga por conveniente, la espere lograr dicha Junta de Dirección por su Providencia que recibirá juntamente a gracia y merced que espera de la justificación de V. E.

Barcelona, Marzo 20 de 1779

Salvador Barrera

Document n. 2. AHG. Fons Hospici, signatura 2849

El batlle de Brunyola certifica i dona fe que 15 habitants de les set cases han estat regidors de Sant Dalmai.

«El Bayle y Regidores del término Jurisdiccional y Baronía de Bruñola, Señorío de la Real Casa Hospicio de la ciudad de Gerona, como a Señora del castillo de Bruñola y sus anexos y dependientes

Certificamos y damos fe

Que, según consta de registros y de otras varias noticias, como de la casa de Boada de la parroquia de Salitja y del término jurisdiccional de Bruñola fueron regidores de San Dalmay:

Juan Boadas en el año de 1744

Otro Juan Boades en el año de 1757

Lorenzo Boades en el año de 1767

Que de la casa de Trias de la parroquia de Salitja fueron regidores de San Dalmay:

Juan Tolosa, masovero en dicho casa, en año de 1706

Joseph Trias, propietario, en el año de 1771

El mismo Joseph Trias en el año de 1778

Que en la casa o manso Rovira llamado antiguamente manso Quintana, fueron regidores de San Dalmay:

Bernardino Casabosch en el año de 1747

El mismo Bernardino Casabosch en el año de 1759

Que en la casa pequeña de Domingo Crosas fueron regidores de San Dalmay:

Salvador Ribera, masovero de dicha, el año de 1727

Salvador Vilar y Davesa, masovero de la misma, el año de 1771

El mismo Salvador Vilar y Davesa, este año de 1779

Que en la casa de Pablo Joher y Oliveras, llamada De las Fonts que posehe Figueras de Massanet de la Selva, fueron regidores de San Dalmay:

Pablo Joher y Oliveras el año de 1732

Que en la casa de Joseph Trias, llamado el manso Noguer, fueron regidores de San Dalmay:

Jayme Trias, masovero de dicha casa, el año de 1763

Juan Pedro Tauler, masovero de la misma, el año de 1775

Que de la casa de Lorenzo barril de Palau, Parroquia de San Feliu de Gerona, llamado Manso Ruyra, fueron regidores de San Dalmay:

Dalmacio Cornellà, masovero de la misma, el año de 1727

Todo lo cual certificamos y sellamos en testimonio de la verdad y lo firmamos de nuestras propias manos en el Castillo de Bruñola, Jurisdicción y Señorío de la Real Casa del Hospicio de Gerona, a los doze de marzo de mil setecientos setenta y nueve.

Firmo yo, Domingo Planas, pagès, por Miguel Llistosella, síndic de la baronia de Bruñola; Salvador Vilar i Davesa, regidor, Francisco Costa, regidor. Per Joseph Carbonell rejidor, firmo Joan Capderer, per no saber de escriure dit Carbonell de Brunyola. Per no saber de escriura, Josep Puix, regidor de Brunyola, firmo jo, Dalmau Costa. Joan Calvet, regidor. Joseph Uix, regidor. Joseph Trias, balla.»

Document n. 3. AHG. Fons Hospici, signatura 2849

Jaume Oliveres, habitant a la Casa de les Fonts de Salitja es nega a adobar camins.

«Al 21 de maig 1779, Joseph Trias, batlle de Brunyola, rebé ordre de son Superior per fer adobar los camins y, havent manat a tots los súbdits que assistissin en ells per complir-ho (comprentent ab ells los de las set casas en qüestió), tots ho executaren a excepció de Jaume Oliveras, manastral habitant en la Casa de las Fonts, pròpia de Figueras de Massanet, perquè digué que los de Salitja li habian dit que no ho fes perquè no podia servir a dos Pobles i, encara que se li imposa la pena de 1 lliura y que fou avisat per part del dit Batlle que li portàs dita pena ja que habia incidit a ella, no ho volgué complir y esto a causa de que Joseph Compañó y Bohet, batlle de Salitja, habia manat a Salvador Davesa y Vilar, regidor de Sant Dalmai, que ell ni altres no manàs a dit Oliveras, per a ell subjecte y no a altre. Però havent dita casa concorregut en Sant Dalmay, tant per adobar camins com per las demás servituds, ja que ni ab penas no ha volgut cumplir, demana lo Batlle de Brunyola que per apartar disputas entre los dos Batlles, se despatxi un agutzil per exigir dita pena.»

El Governador de Girona dóna providència per la qual Jaume Oliveres de la Casa de les Fonts està obligat a obeir el batlle i a adobar els camins.

«Resistint-se Jaume Oliveras, manestral habitant en altra de las sis casas de la Qüestió de Salitja, a obehir lo Sr. Batlle de Brunyola per la recomposició de camins de la Jurisdicció de Brunyola, se accedí al Governador de esta ciutat perquè fos executat per las penas que li foren imposadas. Y ab decret de 1 de juny de 1779 fou donada la Providencia següent: “Jaume Oliveras, con arreglo a lo dispuesto por el Caballero Intendente General debe pagar el tributo de personal y contribuir con todos los cargos vecinales en el pueblo de San Dalmai y Baronía de Brunyola, y siendo uno de ellos la recomposición de los caminos Reales, toda vez que no ha obedecido con el mandato del Baile, debe pagar la multa de diez reales en que ha incurrido como así se le mandó que lo cumpla dentro de tercero día i baxo apremio de un alguacil, a cuio efecto se le hará saber este Decreto.”»

Document n. 4. AHG. Fons Hospici, signatura 2388

Salvador Barrera, procurador de la Junta de Direcció de l'Hospici demana a l'Intendent General de Catalunya termenar la baronia de Brunyola.

¹*Expediente sobre el mojonamiento en Bruñola por qual motivo se acudió al Sr. Intendente a fin de que, por su parte, se eligiese experto.*

Se ha de averiguar si se ha hecho dicho mojonamiento

No se ha hecho.

²*Muy Ilustre Señor,*

Salvador Barrera, Procurador de la Junta de Dirección de la Real casa de Hospicio de Gerona, con la más atenta reverencia a V.S.

Expone:

Que en el término del castillo de Bruñola que se compone de los pueblos i parroquias de Bruñola, San Dalmai i San Martín Sapreça, tiene el señorío, el alodio i el diezmo universal la Real Casa de Hospicio de la ciudad de Gerona como a sucesora de la Pía Limosna del Pan de la ciudad.

El término jurisdiccional del citado castillo de Bruñola es más extenso que el término decimal o parroquial del mismo pueblo, i aun de los tres pueblos más, pues el jurisdiccional comprende las parroquias de los citados tres pueblos de San Dalmai, Bruñola i San Martín Çapreça i, a más, parte de las parroquias de Salitja i Estañol.

El término jurisdiccional de Bruñola linda por oriente parte con el término de Salitja, parte con el de Viloví i parte con el término de Santa Coloma de Farnés; a poniente, parte con el término de Santa Coloma de Farnés i parte con el término de Castañet, y a cierzo, con el término de San Amans, bailía de Amer,¹³ parte con el término de Vilanna, parte con el término de Estañol y parte con el término de Aiguaviva.

¹³*El término parroquial o decimal de Bruñola linda por oriente con el término de Sant Dalmai; a mediodía, con el término de Viloví; a poniente, con el término de Santa Coloma i parte con el término de Castañet, i a cierzo, con el término de San Martín Çapresa, parte con el término de Vilanna i parte con el de Estañol.*

El término decimal o parroquial de San Dalmai linda por la parte de oriente con el término de Salitja; a mediodía, con Viloví; a poniente, con el término de Bruñola y a cierzo, parte con el término de Estañol y parte con el de Aiguaviva.

El término decimal o parroquial de San Martín Çapresa linda por la parte de oriente con el término de Brunyola; a mediodía, con el mismo término de Brunyola; a poniente,

13. Hi ha un error. Sant Amanç era una batllia d'Anglès i no pas d'Amer. El mapa en el qual estan situades les set cases ha estat seleccionat de l'original, a escala 1:20000, de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. Cal fer notar que alguns topònims han estat corregits i/o afegits.

con el término de Castañet y a cierzo, con el término de San Amans y parte con el término de Vilanna.

En el citado término del castillo de Bruñola tiene la Real Casa Hospicio de dicha ciudad toda jurisdicción mero y mixto imperio el qual, de algunos años antes, estaba lindado i amojonado i se conservaron por tradición en muchas partes las noticias de su extensión. Si[n] embargo e haverse dexado i caído los términos divisorios por incuria de los pueblos, tribulaciones de tantas guerras como ha sufrido este Principado i decantez que ha habido de esta Pía Memoria, de lo qual han resultado y resultan varios perjuicios a la Real Casa de Hospicio en sus dominios de alodios que se extienden hasta los ¹⁴límites del término jurisdiccional del dicho castillo de Bruñola.

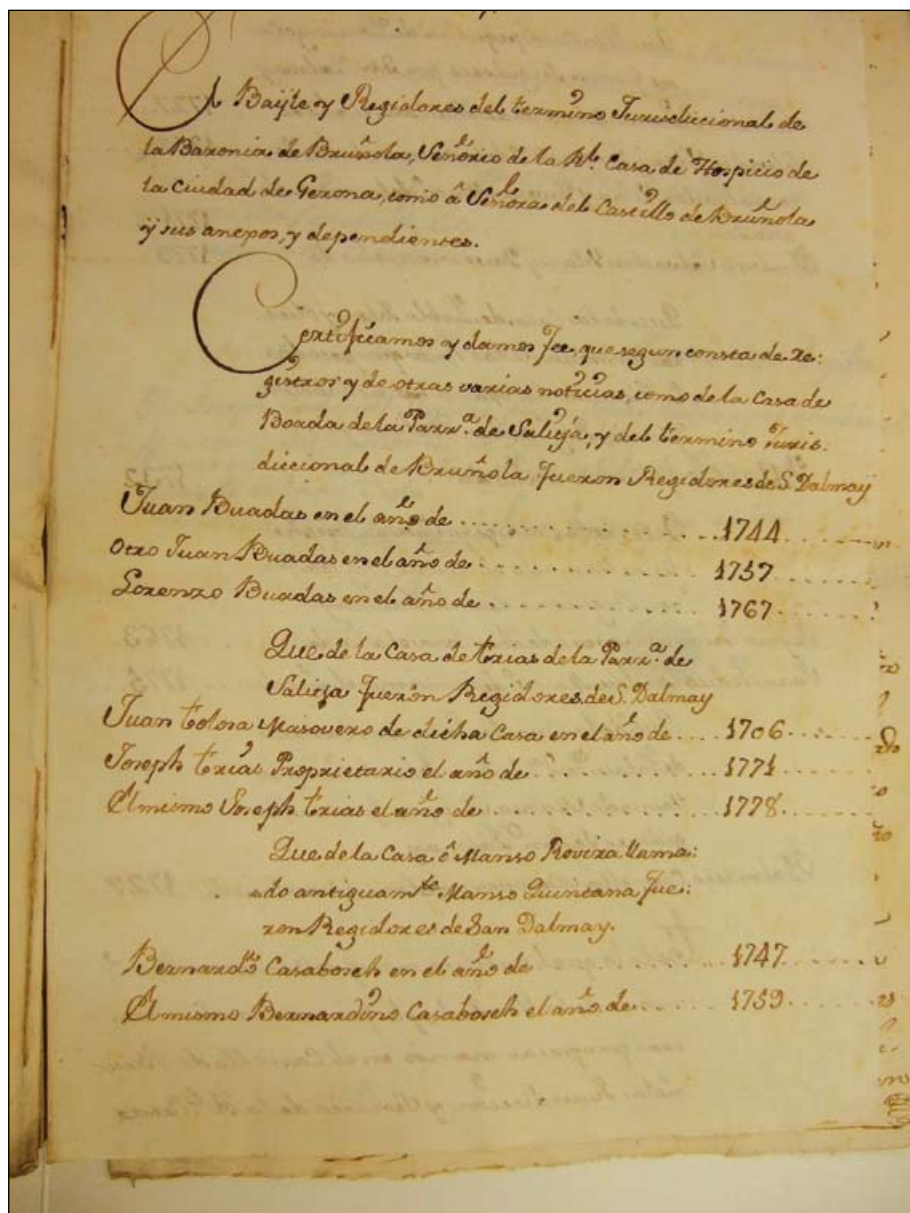
Como la jurisdicción que ejercen los bailes en el citado término del castillo de Bruñola sea una cosa poco importante a sus intereses, y sólo a la Real Casa de Hospicio, propietario de estas jurisdicciones, resulta un notorio agravio i perjuicio a la dicha Casa de Hospicio la falta de lindas i amojonamiento del citado término i consequentemente una confusión en el ejercicio de las mismas jurisdicciones en detrimento intereses de esta casa y pueden igualmente serlo de los reales en sus confines.

El buen orden para el recto uso de la justicia (prescindiendo aún de los intereses) pide claridad y perfecta división para obrar con libertad en el ejercicio de las facultades y señorios de cada uno, y sólo el que ama i apetece el desorden quiere la confusión para poderse aprovechar siempre que le acomode. Y no dexa de ser lastimoso que dentro de los dominios de un mismo Reyno se hallen semejantes individuos que pueden ser muy perjudiciales a la causa publica y de los mismos particulares. Y siendo muy propicio i conforme el remediarlo por medio de un formal mojonamiento.¹⁴

¹⁵Suplica:

A V. S. se sirva hacer comisión o una persona que sea de entera satisfacción i conocimiento para que, con presencia de los bailes de las referidas jurisdicciones, constituida en los extremos divisorios y con asistencia y audiencia de los Decimadores de las referidas Parroquias, con el Comisionado que nombrare esta Junta por su parte i nombramiento de peritos en caso necesario, haga la división y amojonamiento con división de término Parroquial o Decimal al de Jurisdiccional, citando a este fin a todos los interesados con asignación de día i hora, nombrando por parte de S. M. la persona que V. S. tenga por conveniente. Y en atención, al ser casa de Pobres, sea con el menor gasto que sea posible, mandando de hacer plantar unos mojones altos y de modo que por si solos o por acasos de los tiempos no puedan caerse fácilmente, llevándose de todo acto formal que en todos tiempos acredite la formalidad y modo como se ha echo la citada fitación i amojonamiento, ¹⁵pagando cada uno por su parte las costas que le correspondan según estilo en semejantes casos.

14. En nota marginal: «¡recientemente acaba de experimentarlo esta Junta en la usurpación de siete casas que pretendía hazerle el Baile i Justicias del lugar de Salitja sobre que ha tenido que justificar su dominio la Casa de Hospicio ante S. Ex. i Real acuerdo, quien ha determinado a favor de este Hospicio como lo acredita copia de la providencia que acompaña.»

El primer dels tres fulls que certifica que alguns habitants de les set cases han estat regidors de Sant Dalmai.

Fons arxivístiques consultades

AHG. Fons Hospici, signatures: 333, 361, 362, 1515, 1776, 2388 i 2849.

AHG. Fons Diputació, signatura 171.

ADG. Pergamins: PA-936, PA-1432, PA-1444.

Agraïments

L'autor fa palès el seu agraïment a les persones que relaciona tot seguit, gràcies a les quals ha obtingut una valuosa informació: Lluís Ball-llosera de Vilobí d'Onyar; Joan Gironès (a.c.s.) i els seus fills Jaume i Pilar, de can Rata de Salitja, i Xavier Comas, de can Biel de Salitja. També expressa la seva gratitud a Joan Saladich de Sabadell, autor del mapa de la baronia de Brunyola.